

Rosmalen.

Den 18^{den} Augustus 1898 bezocht ik deze gemeente; ik reed van 's Bosch over Hintham naar Rosmalen; van daar terug en langs den hardenweg naar Huland; en weer vandaar langs den hardenweg naar Geffen. - Tevolgens nam ik aan het station Huland - Geffen den trein naar Arnhem. Aan de grens tusſchen den Bosch en Rosmalen vond ik een eerewacht; de commandant eindigde met een „Domine, saluum fac regem nostrum“! Even voor de kom van Hinthams kwam het hoofd der school mij met de schoolkinderen (er is te Hintham geen liefdehuis) te gemoet; hij hield een speech en liet de kinderen zingen; vervolgens werden zij opgesteld voor het rijtuig en vormden zij een stoet tot aan de school, alwaar zij mij nog een lieve toe-zongen.

Even voor de kom van Rosmalen kwam mij de harmonie te gemoet; deze voegde zich met tal van gezelschap, pen voor mijn rijtuig, en zoo kwamen we dan het gemeentehuis te Rosmalen, alwaar O. en W. mij opwachttten, aan het sierlijk met groen, bloemen en slaggen versierde Raadhuis. -

Op mijne audientie, ^{den} scheen pastoor Pritzler met diens kapelaan; ik hoorde van hen geen nieuws. Daarna verschenen Dr. Pompe, directeur van Oudenwater met den heer Plet, arts aldaar.

Tevolgens Jhr. N. A. Snoeck uit Hintham.

Daarna de hoofden der drie openbare scholen, nl. van de school aan de Kruisstraat, van die in de kom, en van die te Hintham.

En ten slotte de leden van den gemeenteraad; ik liet hen binnerkomen tegelyk met O. en W. Het praatteren over alles en nog wat; mijn totaalindruk omtrent het gemeentebestuur van Rosmalen is beslist gunstig. Er dreigt zich echter een groote moeilijkheid voor te doen; de ontvanger van Rosmalen is aan het malen geraakt; hij heeft tegen 1 September een volontslag gevraagd en gekregen. - Nu wil de gemeentesecretaris Holters gaarne ontvanger worden, terwijl de burgemeester hem niet hebben wil. - De burgemeester ijvert voor van 's Beek,
den

Rosmalen.

den commandant van de eerewacht, een jonge man, die op het seminarie is geweest, maar ten slotte geen roeping had om priester te worden; deze is echter eerst 21 1/2 jaar; nu zou de burgemeester eens tijdelijke benoeming willen voor 1 1/2 jaar, om van de gelegenheid te geven om mede te concurreren!

Bij mijn vertrek uit Rosmalen deed de harmonie mij uitgeleide tot aan den straatweg 's Bosch - Gwae. - De burgemeester reed mij in zijn ^{eigen} rijtuig vooruit naar Meland, omdat hij, als burgemeester van die gemeente, mij daar weer moest ontvangen.

Burgemeester Nieuwenhuijzen is tevens candidaat notaris; hij schijnt er over te denken om nog eens bij een notariële vacature te solliciteeren; ik heb hem dat sterk ontraden; zijne positie als burgemeester van Rosmalen en Meland is, nu hij in dit beide gemeenten zeer gezien is, veel mooier dan die van notaris ooit zijn kan.

Administratie van den ontvanger. Onder de ontvangsten was verzuimd op te nemen de pensioensbijdragen van de onderwijzers over het eerste halfjaar van 1898. Vergoeringsrecht, op 3 Mei geboekt, heeft reeds op 30 April ontvangen te zijn.

Administratie van den secretaris. Er is geen register van besleefingen van B. en W. volgens de hinderwet. De witte zakken in de akten van den burgerlijken stand waren niet aangevuld. - Duplicaten werden teruggezonden als berichten van vestiging.

Bij schrijven d.d. 10 Februari 1902 A. n. 1489 1ste Afdeling 1ste bureau, onderwerp ziekte heb ik den burgemeester van Rosmalen een zeer strengen brief geschreven, omdat hij mij wilens en weters wederom had ingelicht ontbrek Kousenberg, die een vergoering had ontvangen en schadelijk opatiere te schieten.

Den 21 Juni 1902 kwam ik weer in de gemeente; ik reed van den Bosch naar Giffen, en beoekte afs mijn terugweg

Rosmalen.

Rosmalen.

De burgemeester deelde mij mede, dat de 1ste en 2de klasse patiënten van Coldewater werden aangestegen in den hoofdel. aanslag; ze worden aangestegen naar een inkommen, gelijk aan de door hen betaald wordende verpleegkosten. De 1ste geneesheer-directeur heeft oorspronkelijk aan het gemeentebestuur een lijst van de patiënten versteld; die lijst wordt door hem jaarlijks bijgewerkt en herzien; hij zorgt ook voor het betalen van den aanslag; die gaat door zijne handen. Daar zijn op het oogenblik 23 1ste klasse en 75 2de klasse patiënten.

Er komen in Rosmalen slechts zeer enkele „gedwongen” huurlijken voor; niet meer dan 2%; en enkele onrechtige geboorte, ± 1%.

Veel menschen maken buiten de gemeente gaar, om werk te zoeken; vooreerst een 40 tal polderwerkers, die om en bij de prise d'eau van de Basche waterleiding wonen: de willige, goed gearde, brane menschen. Een 30 tal zal in Duitschland werken; een 40 tal gaat in Dilland grasmaaien; en later den oopst ~~en~~ ten 50 tal werkte 's Bosch en gaat dergelijks heen en weer; terwijl bovendien een 20 meisjes van 26 jarigen leeftijd dagelijks in voorjaar en zomer te 's Bosch komt, om in de tuinen van de hoveniers te wieden enz. - Die meisjes gaan steeds allen te samen: ze gaan een uur later van huis dan de mannen, en komen een uur vroeger terug. - Dank de bepalingen der A. volgens welke niet langer dan 11 uur daerop mag ope, welk worden, behoeven de polderwerkers nu 's ochtends niet voor 6 uur op hun werk te zijn, en hebben ze dus behoorlijke nachtrust; vroeger stalden ze om 5, soms zelfs om 4 uur beginnen, en hadden dan al 1 1/2 à 2 uur gelaopen om op hun werk te komen!

De leden van den gemeenteraad wonen goed over de gehele gemeente verdeeld: 2 in Klinkham, 2 in de kam, 1 te Molenhoek, 1 te Kruisstraat, 1 te Kleesind, 1 te Krattenboek en 1 te Bruggen.

Commissie voor schoolverruim heeft het niet dunk; proecessen verbaal wegens overtreding der leerplichtwet behoeven niet opgemacht te worden.

Rosmalen.

Gemeente heeft nogal eigendommen: weiland (30 kl. A.) te Sprakelbosch en Kattenbosch; beide en Bosch te Vinkeel (50 kl. A.). Op 5 kl. A. na is Vinkeel nu heelmaal ontgrommen en tot mastbosch aangelegd. Ziek dennenhout groot goed, eigenlijke te goed: er zit niet voldoende hars in, het breekt licht, en is daardoor voor heining even niet veel waard.

De gemeente heeft ook den kerktoren in eigendom; voor het onderhoud kreeg de gemeente in der tijd een inschrijving grootboek ad f 3000, later (tijdens Nieuwenhuysen's burgemeester was) verkocht gemeente de inschrijving, om uit de opbrengst de aanloopkosten van een weg te bestrijden.

In 1901 groote sterfte onder kinderen, ten gevolge van marenen; er stierven er 4 D.

Dr. Gleymans is benaemd tot gemeente dokter en krijgt daarvoor f 1000; moet zelf medicijnen bij leveren.

Gemeente geeft aan armbestuur een subsidie van f 50; armbestuur komt tegenwoordig te kort; gemeente zal subsidie moeten verhoogen.

Op den Lekenburg woonde eertijds lijfh. en leev. van Leeuwen; na den dood van lijfh. ging leevrouw in het buitenland wonen: ze overleed in Athen, voor omstreeks 30 (30) jaren gaf ze geld, om een gesticht te bouwen voor barne mannen en barne vrouwen. — Later stonde ze er in toe, dat aan het gesticht een byzondere school voor meisjes verbonden werd. — Ditschrifteluis draagt nu nog den naam van „v. Leeuwen's gesticht“. — Lekenburg kwam na het overlijden van leevrouw v. Leeuwen in handen van de familie deys; voor enkele jaren kwam het meer onder den hamer, en werd het gekocht door den oud-onderwijzer Caeren uit Zeeland.

Den 14 Mei 1906 kwam ik weer in de gemeente; ik reed vervolgens over de Kruisstraat en behieldt naar Elzen; van daar keerde ik terug den leersdijle (Empel) naar den Bosch terug.

Ik kwam een klein half uur te roeg op het Raadhuis, door dat de afstand (per rijtuig) van den Bosch naar Rosmalen niet meer dan een half uur is. De burgemeester en de re.

Rosmalen.

rebaris waren op het raadhuis toen ik kwam; de twee wed. houders en de ontvanger kwamen later.

Ik verliet de audientie van Beek, den candidaat. burgemeester van St. Michielsgestel; hij kwam mijn stem vragen voor zijne sollicitatie. — en ook Dr. Gleymans, die een ver. opening om schadelijk gedier te schieten gevraagd had, en daarop verder niets hard gehoord; ik wies hem den weg hoe hij een volgend jaar moest handelen.

Bij de laatste Raadsverkiezing moest er gekend worden; men schijnt het samen niet zoo erg mee te eens. — Wethouder van Kriemp is overleden; hij is juist ontvanger vervangen door de haat.

Gemeente ontvanger van Beek ging als gemeente secretaris naar Elzen; als ontvanger werd hij vervangen door van den Dungen.

M. en W. Raingeraden een uitvoerigen staat van de gemeentelidmaten aan te leggen, waarop alle details van exploitatie en uitvoering vermeld worden; de burgemeester voelde daarvoor niet heel veel.

Tan Dr. Plek geen niet benaemd werd tot gemeenteschep directeur van Londenwater, verliet hij die inrichting; doctoren zijn daar nu: dr. Hoogveld, dr. de Bruyn, dr. v. d. Kloeren. — dr. de Bruyn is afgehuurd, en inwoning genesheer.

De gemeente Rosmalen heeft weinig voordeel van het gesticht, behalve dat een tiental arbeiders daar vast werkt vinden.

Burgemeester Nieuwenhuysen is candidaat voor de Thalen; zijn concurrent is van Beek, gemeente secretaris van Ipeffer, candidaat van den Boerendard; Nieuwenhuysen is zeer onder den indruk, of hij het halen zal of niet; hij vrees, dat de invloed van Thaler van den Elzen zoo groot zal zijn, dat van Beek gelykdefinitief candidaat zal worden van de kiesvereniging.

Den 15 Maart 1910 kwam ik weer in Rosmalen; ik was te voren in den Dungen geweest en daarna in Berlicum.

Dr. Gleymans kwam zijn opwachting maken; van Crey, een metselaar, beklaagde zich, dat hem een logements vergoeding

Rosmalen.

gevestigd was. Maximus van halven en t. van den
Blijken klaagden over de konijnen.

Er mocht nog een inventaris van het archief worden aangelegd,
en een staat van exploitatie van gemeentelijke bezittingen.

Verpleegden van Caudewater bodden in den hoofdelijken om-
slag aangeslagen naar het bedrag van hun verpleeggeld,
behoelven uitsluitend het gemeentebestuur te vallen, dat zij
meer inkomen hebben.

Dr. Kleymans is nog gemeentegeneesheer; hij krijgt f 1000. —
hij schijnt een belust man daarbij te zijn, maar wil zich niet
opdragen mee te maken.

De burgerlijke ambtenaar krijgt f 750 subsidie van gemeente
Walters, de gemeente secretaris, schijnt vrij opged te zijn, maar
erg zenuwachtig; hij kleragt erg, dat hij het roodruk heeft.

Den 11 Juni 1915 kwam ik weer in Rosmalen; dien
zelfden dag bezocht ik ook nog de gemeente Tergt.

Walters, de nieuwe burgemeester viel mij niet zwaar; hij
bevestigde den invloed, die ^{vegeer} hij herhaaldelijk bij de Schrifte-
lijke behandeling van verschillende aangelegenheden, met
name van militaire en landwever vergoedingen, van hem kreeg,
dat hij een lastig nijdig mannetje is, een echte dorps pot-
ker. Het ergde mij in hooge mate, dat hij van Kerse-
makers, het als overleden schoolhoofd de Kruisstraat, niet
den Kruisstraat wist te zeggen, en geen enkel woord van
waardering wist te vinden voor de groote verdiensten
van dien edelken man, die zijn geheel persoon in dienst
stelde om de belangen van zijne medeburgers naar best
vermogen voor te stellen en te behartigen. — De Kerse-
van Walters had burgemeester van Rosmalen schijnt een
ongelukkig kerse te zijn geweest; moogen de ingezetenen
niet te veel van hem te lijden krijgen!

Het gaat den boeren van Rosmalen goed; vooral door
vee koudere werden zij in de laatste jaren kapitaal kraak-
tig; terwijl eertijds de heele gemeente van uitwonende eigen-
naren toebehoorde, bevonden thans + de helft der boeren
hunne eigen boerderij. — Van de uitwonende eigenaren
besit Mr. Tilman drie groote boerderijen, terwijl

Rosmalen.

Th. van de Mordel ± 115 Th. A. in eigendom besit. — De boeren
van v. d. Mordel lijden schade door fozanten en konijnen; een
van de twee boeren van Eikenburg heeft om die rede de bouw
opgegeven en verlaat zijne boerderij.

Ongeveer 150 menschen moeten binnen de gemeente hun brood
gaan verdienen; zij gaan gras maaien in ~~den~~ Holland,
of zwaare werk verrichten in Duitschland; — ± zestig
werken als gewone spoorwerkers in den Bosch.

Van de 240 Belgische vluchtelingen zijn er nog ± 40 in de gemeente,
waarvan 15 op eigen kosten.

Bannerman Kloot te Blintham is een lofman; hij zou
gevaar lid van den Raad zijn, en geeft zich daarom veel
moete om invloed te krijgen bij den minderen man; hij
richtte zelfs een geitenfolk vereniging op, om, gedragen op
de reizen der gekken de Raadszaal binnen te komen!

Werkmans, gediplomeerd ambtenaar ter secretarie
krijgt f 350 van gemeente en f 200 van Walters; — sinds de
zichte van den burgemeester van Huland (Augustus 14)
houdt hij daar de secretarie bij (drie middaagen per week)
en krijgt daarvoor f 250. —

Er is thans een uitvoerige beschrijving aanwezig van de
exploitatie der gemeentelijke bezittingen. Een kaart (uitgekut
uit het kadastrale plan) van die bezittingen hangt in
de Raadszaal.

Van de Kruisstraat wordt herhalings onderwijs gegeven
aan 14 kinderen; in de Korn en te Blintham wordt dat onder-
wijs niet verstrekt. Doch werd Kersemakers gelukkig, omdat
hij slechts 17 leerlingen had, terwijl men het zeer bejijpe-
lijk vond, dat in de Korn en in Blintham niets gebeurde!

Volgens B. en W. is Dr. Kleymans wel een goed geneesheer,
maar is hij te rijk; hij zou een pr hou hebben, en viel daaraan
niet al te veel van zijn praktische oantrekken.

In verband met zijne sollicitatie naar de burgemes-
terplaats te Huland, had ik van Werkmans vernomen,
dat het voor hem geen aanbeveling was, dat hij onder
leiding van burgemeester Walters bij de secretarie de
Rosmalen werkte. Werkmans vertelde dat natuur.

Rosmalen.

lijke weer aan Wolbers terug; en dese vond daarin aanleiding, mij te vragen, waarom hij als burgemeester in zijn plicht te kort schiet. Een ruigere auditie van 5^e Augustus des 1915 heb ik Wolbers diens bevocht kammingen onder het oog gebracht; dat hij, in plaats van voor de menschen een hulp en steun te zijn, eigenzinnig en koppig aan zijn opvattingen vasthield, ook wanneer hem werd aangevoerd dat die niet juist waren; — dat hij zelfs bleef o.a. bij de milie verzoedigen; — dat hij, verblind door eigen inzicht, bij anderen slechts kwaad zag, zonder het goede te zien en waardeeren; zelfs bleef b.a. bij zijne bevochteling van Kerssenmakers; — dat hij met de Regering niet had mede gewerkt, gelijk zijn plicht was bij het nemen van maatregelen, die de Duitsers omstandigheden vorderden, en dat met name de Voorzitter der Kroon Commissie zich ernstig over zijn optreden geplaagd had.

Den 30 Juli 1919 berocht ik per auto van uit den Bosch de gemeenten Erupel, Hem en Rosmalen. Ook hier is de woningnood groot; ernstig aangedrongen op de oprichting een verenging tot verbetering der volkshuisvesting.

Bij de Raadsverkiezing werden zes Raadsleden uitgeworpen; door de arbeiders werd o.a. in den Raad gebracht de vrijmetselaar L. groot, Nederd. Heren de Blinckham. Sinds mijn laatste bezoek is het Raadhuis wat veranderd en opgeknapt; jammer, dat het niet wat groter is. Men draagt f 9000. — bij tot behoud van den boom 3 Bosch Helmond.

Gemeente verkocht in 1918 voor f 8600. — (meer dan) een twintig jarig goed graaiend deurenbosch. Door de Regering werd daarop een kap verbod gelegd; het moet blijven staan voor mijn hout.

Staat van exploitatie van gemeentelijke bezittingen met kaart is vrij goed in orde.

Een waterschade.

De landwegen zijn over het algemeen slecht in orde. Dr. Kleynans verloor veel kapitaal, door de decor.

Rosmalen

fiture van Musland en Hengorij; hij werd als dokter verbonden aan het krankeinnidjen gesticht te Venray; te Rosmalen kwam in zijn plaats Dr. Blanegraaf van de Valf, over wien men goed bereden is.

Het salaris van den veldwachter; f 400 + vrije woning is te laag; sterke aangedrongen op verbetering! Een veldwachter voor Rosmalen, Blinckham en Kruisstraat is te weinig.

Tal nu hoe subsidieerde gemeente het algemeen armbestuur met f 660; voor 1919 zal daar wel f 2000 bij moeten.

Het gaat den arbeiders goed, omdat de loonen hoog zijn; zeer velen moeten buiten de gemeente werk zoeken vooral te B. Bosch, te Osf, in Duitschland; opas maaien in Holland.

De boeren maakten de laatste jaren bijzonder goede zaken; vele boerderijen kwamen te koop, en werden door de huurovers aangekocht. Naar wethouder Coppens, voorzitter van de Boerenbank verzekerde, werd slechts in enkele gevallen de hulp van de boerenbank ingeroepen. 5% van de boeren zou thans op hun eigen wonen.

Wegens gebrek aan licht en vuur werd de laatste jaren geen herhalingsonderwijs en geen landbouwonderwijs gegeven; dat komt nu weer in orde.

De dienstenaar der secretarie Hurlmanns werd tot gemeente secretaris benoemd; hij heeft de secretarie en netjes uit zien. Er is nog geen inventaris op het oud archief.

Den 1^{en} Juni 1923 berocht ik Rosmalen en Berlicum. Voor wat de voorsiening in den woningnood betreft, liet men in Rosmalen gods water en gods akker loopen; gemeente deed niets! —

Het Rijk's premie kwamen nog al wat woningen tot stand; men meende een 15^e tal. 5^e thans wordt er zonder premie gebouwd. Dese is te klein, om de boeren te kunnen bewegen, daarvoor aan de vele door het Rijk gestelde eischen te voldoen.

Rosmalen

Bij de Raadsverkiezing ontbrak alle leiding; er werden 15 lijsten ingeleverd voor 19 kandidaten! ykkozen werden 5 landbouwers, 4 middenstanders en 2 arbeiders. Het Raadslid groot uit Blinsham werd niet geworpen; zijn lijst was getekend door 45 kiezers, bij de stemming behaalde hij slechts 25 stemmen.

Werkmeester en Secretaris zijn beide ambtenaars van den Burgerlijken stand; zij genieten ieder de helft van het daerover vastgestelde salaris.

De vleeschkeuringdienst was oorzaak van het oprichten van een verzekering d.l. 1914 tegen afkeuring van vee. Kooper noch verkoper behouden thans schade te lijden. Op de veemarkt zijn de kweekmeesters van de d.l. 1914 aanwezig. Keuren zij een rund goed en nemen zij het aan voor de keuring, dan krijgt het een loodje in het oor. De premie bedraagt hoogstens 1% maar gewoontlijk veel minder.

Van wege het Wilpele Kruis is een Oostenrijksche ziekenmeester in dienst gesteld; zij is behuis in het kiefdehuis. Van wege de gemeente krijgt zij f. 300 salaris. Diverse gemeenteharen verbonden kiefde, haer jaartijks f. 1100. - hoe te leggen.

Verhanding van den weg Rosmalen - Kruisstraat. Heland zou meer dan een honkarden; men dreeft er niet aan te denken.

Rosmalen wil zich wel financiële opofferingen getroosten voor de instandhouding van de tram Bosch - Helmond. Voor de kleinere gemeenten is de bijdrage berekend naar het rielental. Weder de tram van Rosmalen en vooral Kruisstraat verre van de trambaan gelegen zijn, meent men onbillijk te zijn aangegroept in vergelijking met Berlicum, Vleeswijk, Dintker, Gemeentebus, d.l. 1914, welke gemeenten de tram rijdt; men wil daarom 50% geven van wat opdraagd wordt.

De beschrijving van de exploitatie van het gemeentelijk bezit is verbeerd ingericht, en was bovendien niet bijgehouden.

Men doet maecte aan het Rijk over te dragen de

Rosmalen

traverse te Blinsham van den Rijksweg; die traverse is 410 m. lang. Men wil den Ruus aan het Rijk afstaan de f. 225 welke de Provincie jaarlijks aan Rosmalen behaalt voor den aftkoop van de heffing.

De financiële resultaten van het gemeentelijk electisch bedrijf zijn niet schitterend; door dat de petroleum goedkoop is, wordt meer veel petroleum gebrand.

Voor het bezekken van jongens uit Rosmalen van de school over H. D. en St. de 5 B o s ch behaalde Rosmalen in 1922 aan den B o s ch f. 1719. 745.

In den raad van de werkeloosheid heeft gemeente het voor 8 weken voorsien door werkers draffing. Toen is men gaan bedelen f. 4 per gesin + f. 0.50 per kind. Men behaalt thans nog f. 100. - Teegen midden Juni wil men deze steunverleening stop zetten.

De cooperatieve stoomzuivelfabriek aan de Kruisstraat gaat zeer goed.

Den arboden baeret gaat het thans weer vrij goed; zij wonen meestal op hun eigen; meestal met zware hypothecaire lasten.

De kweekers zijn kabbers; zij hebben het erger dan de arbeiders.

Blinsham een honderdtal arbeiders moeten buiten Rosmalen hien brood verdienen.

Voedloosig acht men een veldwachter voor Blinsham, Rosmalen en Kruisstraat voldoende. Veldwachter Verhoeven schijnt zeer actief.